

Studiehandledning på modersmålet

– att stödja kunskapsutvecklingen hos flerspråkiga elever

Studiehandledning på modersmålet

– att stödja kunskapsutvecklingen hos flerspråkiga elever

Publikationen finns att ladda ner som
kostnadsfri pdf från Skolverkets webbplats:
skolverket.se/publikationer

Beställningsuppgifter:

Wolters Kluwers kundservice

106 47 Stockholm

Telefon: 08-690 95 76

Telefax: 08-690 95 50

E-post: skolverket@wolterskluwer.se

www.skolverket.se/publikationer

Beställningsnr: 15:1499

ISBN: 978-91-7559-046-2

ISSN: 1651-9787

Foto omslag: Ann Eriksson/NordicPhotos

Foto inlägga: Anette Andersson/AA Fotograf

Grafisk produktion: AB Typoform

Tryck: Elanders Sverige AB, 2015

Upplaga: 13 000 ex

Skolverket, Stockholm 2015

Innehåll

5	Förord
7	Inledning
8	Flerspråkighet – en resurs
10	Vardagsspråk och skolspråk
12	Studiehandledning på modersmålet
13	Inledande bedömning av nyanlända elevers kunskaper
16	Studiehandledning som extra anpassningar eller särskilt stöd
16	Studiehandledning på modersmålet under en kortare period
18	Studiehandledning på modersmålet under en längre period
21	Studiehandledning på modersmålet – möjliga modeller
22	Studiehandledning före lektionen
23	Studiehandledning under lektionen
25	Studiehandledning efter lektionen
26	Språkverkstad eller studiestuga
27	Studiehandledning på modersmålet i olika ämnen
27	Kurs- och ämnesplaner
28	Skolspråk i några olika ämnen
30	Studiehandledning ur ett interkulturellt perspektiv
32	Studiehandledaren
32	Effektiv studiehandledning – faktorer i handledarrollen som påverkar
35	Exempel på utmaningar och framgångsfaktorer
38	Referenser

Förord

Studiehandledning på modersmålet kan stödja elevernas kunskapsutveckling i olika ämnen och hjälpa eleverna utvecklas så långt som möjligt mot utbildningens mål.

Det här stödmaterialet behandlar studiehandledningens innehåll och organisation, studiehandledarens uppdrag och vilka elever som ska erbjudas studiehandledning på modersmålet. I materialet finns även olika exempel för att konkretisera hur elevernas olika behov av studiehandledning på modersmålet kan utformas. Materialet belyser också strategier som är avgörande för att studiehandledningen på modersmålet ska bli framgångsrik. Det ger även en inblick i andra former för flerspråkigt lärande som kan bidra till de flerspråkiga elevernas skolframgång.

Stödmaterialet vänder sig i första hand till rektorer, lärare och studiehandledare i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan, samt gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Materialet kan även vara av intresse för övriga som arbetar med elever som har ett annat modersmål än svenska.

Det är Skolverkets förhoppning att materialet ska vara ett stöd i arbetet med att organisera och genomföra studiehandledningsinsatser på modersmålet.

Stödmaterialet har tagits fram inom ramen för Skolverkets projekt Handledning för lärande, ett regeringsuppdrag om att stödja grundskolor i utanförskapsområden. Materialet är reviderat under hösten 2015.

Inledning

Andelen flerspråkiga elever i den svenska skolan ökar – var femte elev i grundskolan har grundläggande kunskaper i ett annat språk än svenska och i oktober 2014 var 92 188 grundskoleelever födda utomlands. Det betyder att idag finns i den svenska skolan elever som tillsammans representerar mer än hundra olika modersmål och det är naturligt för dem att använda mer än ett språk i sin vardag. Det innebär också att många lärare möter en språklig mångfald i sin undervisning.

Enligt läroplanen för grundskolan ska undervisningen främja lärandet och kunskapsutvecklingen genom att utgå från elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper.¹ Samtidigt visar Skolverkets statistik att flerspråkiga elever inte klarar skolans krav i samma utsträckning som andra elever.

Studiehandledning på modersmålet är en stödinsats som finns i grundskolan och motsvarande skolformer samt i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Skolinspektionens granskning av utbildning för nyanlända elever visar att många av de skolor som har kvalitetsgranskats uppvisar allvarliga brister i sitt sätt att hantera denna handledning.² Kompetensen kring studiehandledning på modersmålet varierar, likaså hur man praktiskt arbetar med studiehandledningen. När handledningen som erbjuds är av god kvalitet är det en viktig stödinsats för den elev som behöver det.

Det här materialet är tänkt att fungera som ett stöd för alla som är inblandade i arbetet med studiehandledning. I anslutning till några avsnitt finns diskussionsfrågor som kan vara en utgångspunkt för samtal mellan till exempel lärare och studiehandledare eller i lärararbetslag och rektorsgrupper.

-
1. Lgr11 förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. Motsvarande skrivningar finns i Lgrsär11 förordningen (SKOLFS 2010:255) om läroplan för grundsärskolan; Lspec11 förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall; Lsam11 förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall; Lgy11 förordningen (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan; Lgysär13 förordningen (SKOLFS 2013:148) om läroplan för gymnasiesärskolan.
 2. Skolinspektionens kvalitetsgranskning, 2009:3.

Flerspråkighet – en resurs

Flerspråkighet är på flera sätt en resurs för både individen och samhället.³ Därför är det viktigt att undervisningen i skolan bejakar elevernas flerspråkighet och att lärare i alla ämnen tar ansvar för elevernas språkutveckling.⁴ Flerspråkighet kan innebära allt från att behärska två eller flera språk lika bra som en infödd till att endast kunna använda sina olika språk i vissa situationer eller för vissa ändamål.

Forskare använder begreppen *simultan* och *successiv* flerspråkighet; barn kan bli simultant flerspråkiga om de får två språk från födelsen eller successivt flerspråkiga om språk nummer två kommer in senare. De barn som blir successivt flerspråkiga har det ena språket mer eller mindre utvecklat när de börjar tala nästa språk. De barn som lär sig två språk från födelsen blandar dem under en kort period för att sedan dela upp dem. Uppdelningen av språken sker gradvis och det dominanta språket kan sedan påverka det andra under uppbyggnaden.

Det är viktigt att de barn som har utvecklat ett modersmål innan de börjar skolan får fortsatt stöd på det språket, såväl hemma som i förskolan. I skolan gynnas språkutvecklingen av att eleven får undervisning på modersmålet.

I läroplanen för grundskolan står att skolans uppdrag utgår ifrån tanken att ”språk, lärande och identitetsutveckling är nära förknippade.”⁵ En språklig identitet kan till exempel rymma att vara sig själv på ett visst språk och att ha självförtroende på detta språk. Genom språket får individen inte bara ord och begrepp, utan även värderingar och normer.

3. Vetenskapsrådet (2012).

4. Gibbons (2006).

5. Lgr11 förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. Motsvarande skrivningar finns i Lgrsär11 förordningen (SKOLFS 2010:255) om läroplan för grundsärskolan; Lspec11 förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall; Lsam11 förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall; Lgy11 förordningen (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan; Lgysär13 förordningen (SKOLFS 2013:148) om läroplan för gymnasiesärskolan.

Vardagsspråk och skolspråk

Andraspråket tar ofta mer kraft i anspråk att utveckla än modersmålet. Ett sätt att beskriva språkutveckling, på både förstaspråk och andraspråk, är *bas* och *utbyggnad*.⁶ Basen innebär till exempel att man omedvetet behärskar alla ljud i språket, att den grundläggande grammatiken fungerar och att man kan delta i och göra sig förstådd i samtal. Det innebär också att man kan hålla ihop en berättelse så att den som lyssnar förstår sammanhanget. Utvecklingen av basen är oftast klar innan skolstart och då räknar man med att eleven har ett ordförråd på mellan 8 000 och 10 000 ord, men det kan förstås variera. Utbyggnaden startar i samband med att läs- och skrivutvecklingen inleds. Då växer ordförrådet och blir mer formellt och ämnesspecifikt, både i tal och i skrift.⁷

Flerspråkiga elever som börjar skolan i Sverige har haft olika förutsättningar för att bygga upp sin bas. En del har fått en svenskspråkig bas i förskolan, andra har hela sin språkliga bas i modersmålet. Därför är det viktigt att flerspråkiga elever får arbeta med att utveckla bas och utbyggnad samtidigt. Det innebär att de får förutsättningar att tillägna sig det grundläggande ordförrådet, basen, samtidigt som de utvecklar utbyggnaden, det vill säga sina ämneskunskaper.

Släktskapen mellan olika språk påverkar hur lätt eller svårt det är att ta till sig det nya språket. Många forskare menar att det är lättare för inlärare att tillägna sig strukturer som ofta förekommer i världens språk. Elever som har ett förstaspråk som skiljer sig markant från till exempel svenskan kan behöva längre tid för att lära sig språket. Faktorer som också påverkar inläringen är motivation, kognitiv mognad och ålder.

Ordförrådet i olika språk kan delas in i vardagliga och vetenskapliga begrepp, till exempel vardagsspråk och skolspråk. *Vardagsspråket* utvecklas muntligt och spontant i de vardagliga sammanhang som barnet ingår i. Man lär sig det genom att lyssna, men också genom att rita eller måla, eller prata sig fram till vad ord kan betyda. I förstaspråksinläringen växer barn på så sätt in i kulturens sätt att tänka och handla. Barnet bygger på så sätt en bas som också innehåller värderingar.

6. Viberg (1996).

7. Skolverket (2012a) och Skolverket (2012b).

Skolspråk är det språkbruk som eleverna möter i skolans undervisning i olika ämnen. Det bygger på begrepp och sammanhang som syftar till att eleven ska utveckla förståelse för världen och lära sig att förklara den på ett vetenskapligt sätt. Skolspråket skiljer sig från vardagsspråket även i inläringen, eftersom eleven först möter begreppet och därefter lär sig förstå vad det betyder. Detta kan ta tid.

Flerspråkiga elever som inte har basfärdigheter i svenska kan utveckla ett vardagsrelaterat språk ganska snabbt, men det tar ofta minst fem år för dem att utveckla ett skolspråk.⁸ Utan stöd på modersmålet riskerar elever att få svårt att klara en åldersmässig nivå i ämnena.⁹

8. Gibbons (2013).

9. Axelsson m.fl. (2002).

Studiehandledning på modersmålet

Det ligger i skolans uppdrag att organisera undervisningen för elever med ett annat modersmål så att de ges förutsättningar att utveckla kunskaper i skolans alla ämnen samtidigt som de lär sig det svenska språket. Ett sätt att tillgodose det behovet kan vara att ge eleven studiehandledning på modersmålet.

I Sverige utgör elever med utländsk bakgrund en heterogen grupp vad gäller ursprungsland, språk och skolbakgrund, och det medför att finns stora skillnader i måluppfyllelse inom gruppen. Utrikes födda elever som kommit till Sverige före den ordinarie åldern för skolstart har i genomsnitt nästan lika goda resultat som infödda elever. Ju äldre eleven är vid invandringstillfället och ju kortare tid eleven har tillbringat i den svenska skolan, desto sämre resultat tenderar eleven att uppnå. Enligt Skolverkets statistik från 2014 uppnår elever som invandrat till Sverige efter sju års ålder i mycket lägre utsträckning än övriga elever behörighet till ett nationellt program i gymnasieskolan. Flickor med utländsk bakgrund presterar generellt sett bättre än pojkar med utländsk bakgrund.

En elev som inte klarar att följa undervisningen på svenska har rätt att få stöd i form av studiehandledning på sitt modersmål om hon eller han riskerar att inte nå de kunskapskrav som minst ska uppnås i ett eller flera ämnen.

Studiehandledning på modersmålet regleras i 5 kap. 4 § skolförordningen.¹⁰

En elev ska få studiehandledning på sitt modersmål, om eleven behöver det.

En elev som ska erbjudas modersmålsundervisning och som före sin ankomst till Sverige har undervisats på ett annat språk än modersmålet får ges studiehandledning på det språket i stället för på modersmålet, om det finns särskilda skäl.

10. Motsvarande bestämmelse finns i 9 kap. 9 § gymnasieförordningen.

Inledande bedömning av nyanlända elevers kunskaper

För att skolan ska kunna anpassa undervisningen efter en nyanländ elevs behov och förutsättningar behöver skolan bedöma elevens kunskaper så skyndsamt som möjligt.¹¹ Den inledande bedömningen ingår sedan i det underlag för beslut om placering i en undervisningsgrupp och årskurs som är lämplig med hänsyn till elevens ålder, förkunskaper och personliga förhållanden i övrigt. Den syftar också till att redan på ett tidigt stadium upptäcka elever som behöver särskilda stödinsatser från skolans sida.

Rektorn kan själv välja vilken personal som är mest lämpad att genomföra den inledande bedömningen av en nyanländ elevs kunskaper. Självklart är det önskvärt att den inledande bedömningen genomförs på elevens starkaste språk, men det är inte alltid praktiskt möjligt att på kort tid finna en person som talar det aktuella språket och kan ge språkligt stöd.

En inledande bedömning av en nyanländ elevs kunskaper kan i en del fall leda till att det inte finns behov av några stödinsatser, medan det i andra fall kan konstateras ett omfattande behov. I dessa fall utgör den inledande bedömningen ett underlag för vilka stödinsatser som är lämpliga. Hur undervisningen för nyanlända elever bör utformas, vilken ämnesundervisning i den ordinarie undervisningsgruppen de kan delta i och i vilken omfattning detta kan ske är alltid en bedömning som måste göras individuellt utifrån eleven.

Förberedelseklassen är en möjlig väg för att ge de nyanlända eleverna de kunskaper de behöver för att så snart som möjligt kunna delta i den ordinarie undervisningen. När skolan bedömer att eleven kan följa den ordinarie undervisningen i ämnet ska eleven lämna undervisningen i förberedelseklassen. Utgångspunkten ska vara att eleven så snart som möjligt ska delta fullt ut i ordinarie undervisning i alla ämnen. Det är inte tillåtet att en elev får all sin undervisning i en förberedelseklass och en elev får inte ges undervisning i förberedelseklass längre tid än två år.¹² För att detta ska vara möjligt kan olika typer av språk- och kunskapsutvecklande insatser krävas och här är studiehundledning på modersmålet en viktig insats för att ta fasta på de kunskaper eleven tidigare har utvecklat, men även för att få fatt i vad eleven behöver fortsätta att utveckla för att nå de kunskapskrav som minst

11. 3 kap. 12 c–d § skollagen.

12. 3 kap. 12 f § skollagen.

ska uppnås i de olika ämnena. En god tillgång till studiehandledning på elevens modersmål kan till exempel medföra att det blir möjligt för eleven att övergå till ordinarie undervisning i ett tidigare skede än annars.

För *gymnasieutbildningen* gäller att elevens språkkunskaper ska bedömas i god tid innan eleven tas emot till språkintröduktion.¹³ Vad som menas med ”i god tid” är inte närmare reglerat. Ett riktmärke kan vara motsvarande som för de obligatoriska skolformerna, det vill säga att bedömningen genomförs så snart som möjligt och senast inom två månader från det att eleven har tagits emot inom skolväsendet. I de fall där elevens kunskaper redan har bedömts i grundskolan eller motsvarande skolformer kan gymnasieskolans bedömning troligen ske ännu snabbare.

Precis som i de obligatoriska skolformerna är det önskvärt att bedömningen genomförs på elevens starkaste språk. I de fall där det inte går att finna en person som kan ge språkligt stöd på elevens starkaste språk inom rimlig tid i kan bedömningen ibland behöva genomföras på något annat språk som eleven behärskar, till exempel engelska. Det är viktigt att vara medveten om att det kan få negativa konsekvenser för den nyanlända elevens förutsättningar att visa sina kunskaper om bedömningen inte genomförs på elevens starkaste språk. När elevens språkkunskaper bedöms räcker det inte att konstatera att eleven har ett fungerande vardagsspråk och ett gott flyt, utan analysen måste ha en tydlig inriktning på hur väl eleven behärskar ett kunskapsrelaterat språk, ett så kallat skolspråk.¹⁴

Språkintröduktion ska innehålla undervisning i grundskoleämnena svenska eller svenska som andraspråk. I övrigt ska språkintröduktion innehålla de ämnen och kurser som eleven behöver för sin fortsatta utbildning.¹⁵ Därefter måste man bedöma individuellt hur utbildningen för en nyanländ elev i språkintröduktion ska utformas, till exempel vilka ämnen eller kurser hon eller han kan delta i. Målet är att eleven så snart som möjligt ska delta fullt ut i undervisningen i det gymnasieprogram som eleven önskar.

13. 6 kap. 7 § gymnasieförordningen.

14. Skolverket (2013).

15. 6 kap. 8 § gymnasieförordningen.

Studiehandledning som extra anpassningar eller särskilt stöd

Studiehandledning på modersmålet kan ges antingen i form av extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen eller i form av särskilt stöd.¹⁶ För att studiehandledning på modersmålet ska räknas som särskilt stöd ska insatserna vara av sådan ingripande karaktär som normalt inte är möjliga att genomföra av lärare inom ramen för den ordinarie undervisningen. Även hur omfattande och varaktiga insatserna är har betydelse när man ska avgöra om studiehandledning på modersmålet ska ses som särskilt stöd.

Om det finns risk att en elev inte kommer att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås i ett eller flera ämnen, trots att stöd ges i form av extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen, ska detta anmälas till rektorn. Rektorn ska då se till att elevens behov av särskilt stöd utreds skyndsamt.

Visar en utredning att en elev är i behov av särskilt stöd kan studiehandledning på modersmålet ingå bland åtgärderna i åtgärdsprogrammet. Eleven ska då få studiehandledning i den omfattning och på det sätt som behövs för att hon eller han ska ha möjlighet att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås i det eller de ämnen som eleven uppvisar svårigheter i.

Studiehandledning på modersmålet under en kortare period

Det kräver ofta ett medvetet och långvarigt arbete från skolans sida för att en nyanländ elev ska erövra de språkliga kunskaper som skolans olika ämnen kräver. Studiehandledning på modersmålet kan dock förekomma som en tillfällig insats i form av extra anpassning. Det gäller främst i två fall:

- Eleven har goda kunskaper i ämnet på sitt modersmål, men har aldrig tidigare arbetat med ett särskilt moment i det aktuella ämnet.
- Eleven går delvis i förberedelseklass eller motsvarande och behöver en introduktion till ämnesundervisning i de ämnen hon eller han läser i sin ordinarie undervisningsgrupp.

16. Se mer om stödinsatser i Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2014:40). *Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram.*

Exempel 1

Ahmed i årskurs 7 kom från Irak för ungefär två år sedan med hela sin familj. Han lär sig snabbt både svenska och andra ämnen och tänker försöka bli läkare i Sverige. Han har goda kunskaper i de ämnen han studerade i Irak, till exempel i matematik men har inte fått undervisning i vissa moment som till exempel procenträkning. När klassen börjar med momentet procenträkning märker både Ahmed och hans lärare att han inte har tillräckliga kunskaper att falla tillbaka på.

Ämnesläraren i matematik befarar att Ahmed kan få svårt att nå kunskapskraven för godtagbara kunskaper i matematik och tar direkt upp detta med studiehandledaren. Studiehandledaren träffar Ahmed och gör bedömningen att studiehandledning på modersmål behövs, i begränsad omfattning och under en kortare tidsperiod.

STÖDINSATS

Studiehandledaren planerar hur studiehandledningstiden ska användas och vilket arbetssätt som är lämpligt och utgår då ifrån ämnets kursplan och kunskapskrav. De extra anpassningarna i form av studiehandledning på modersmålet för momentet procenträkning dokumenteras kortfattat. När stödinsatsen är genomförd följer skolan upp resultatet och utvärderar tillsammans med Ahmed och hans vårdnadshavare.

Exempel 2

Natakan i årskurs 8 kom från Thailand för ungefär nio månader sedan. Hon började skolan som sexåring i Thailand och i samband med bedömningen av hennes kunskaper som nyanländ visade det sig att hon har djupare kunskaper i de ämnen hon studerat i Thailand än många av sina nuvarande klasskamrater. Ett av dessa ämnen är matematik. Natakan går delvis i förberedelseklass och nu planerar skolan att hon inom kort ska följa undervisningen i ämnet matematik i sin ordinarie undervisningsgrupp.

Läraren i förberedelseklassen, ämnesläraren i matematik för den ordinarie undervisningsgruppen och studiehandledaren diskuterar huruvida Natakan är redo att gå över till ordinarie undervisning i matematik. De kommer fram till att en sådan förändring kan ställa så stora krav på Natakan att det finns en risk att hon inte kommer att nå kunskapskraven för godtagbara kunskaper i matematik om hon inte initialt får stöd via studiehandledning på sitt modersmål.

STÖDINSATS

Studiehandledaren och ämnesläraren i matematik kommer överens om att studiehandledarens uppgift blir att koncentrera studiehandledningen till det som är centralt i ämnet, till exempel ord och begrepp, studieteknik, arbetssätt och läromedlets uppbyggnad. Studiehandledaren ska också förbereda Natakan inför lektionerna så att hon får en förståelse som hjälper henne att hänga med i undervisningen. Insatsen, innehållet och tiden för studiehandledningen dokumenteras som en extra anpassning.

När de extra anpassningarna senare följdes upp visade det sig att studiehandledningen hade givit Natakan ett bra stöd för att utveckla strategier som skulle kunna hjälpa henne att snabbt komma vidare i ett av sina starkaste ämnen. Samtidigt bedömde man att Natakan var i behov av studiehandledningen även fortsättningsvis och också inom andra ämnen. Läraren i förberedelseklassen anmälde detta till rektorn. Rektorn såg då till att en utredning gjordes om Natakans eventuella behov av särskilt stöd.

Studiehandledning på modersmålet under en längre period

En elev kan behöva få studiehandledning under en eller flera terminer, beroende på hur komplext ämnesspråket är och hur elevens förkunskaper och kunskapsutveckling ser ut. Om studiehandledningen ska bli effektiv är det viktigt att eleven får den regelbundet och att arbetsformerna i den varierar efter elevens behov.

Skolan behöver också följa upp och utvärdera studiehandledningen regelbundet. På så sätt kan läraren i ämnet och studiehandledaren stämma av om studiehandledningen ger resultat och att eleven utvecklas i riktning mot att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås.

Exempel 1

Natakan, som går i årskurs 8, har fått studiehandledning på sitt modersmål i ämnet matematik i form av extra anpassningar i samband med att hon gick över till den ordinarie undervisningsgruppen (se exempel 2 under avsnitt *Studiehandledning på modersmålet under en kortare period* på sidan 16). Vid uppföljningen visade det sig att Natakan troligtvis skulle behöva fortsatt studiehandledning under en längre tid och även inom fler ämnen. Läraren anmälde till rektorn att det fanns ett behov av att göra en utredning om Natakan var i behov av särskilt stöd.

I kartläggningsdelen ingick dels den bedömning av Natakans kunskaper som skolan gjorde när hon var nyanländ, och dels lärarens fortlöpande bedömning. Tillsammans bildade de här delarna underlag för den pedagogiska bedömningen av hennes behov av särskilt stöd. Utredningen låg sedan till grund för det åtgärdsprogram som bland annat beskrev hur studiehandledningen på modersmålet skulle genomföras.

ÅTGÄRDERNA I ÅTGÄRDSPROGRAMMET

I takt med att Natakans svenska språk utvecklades fick hon i större utsträckning sin studiehandledning under ordinarie lektioner. Studiehandledaren fanns med på lektionerna för att hjälpa till att förstå genomgångar som hållits på svenska och som ett stöd när Natakan arbetade med uppgifter på egen hand. När det behövdes fick Natakan korta genomgångar på modersmålet i anslutning till undervisningen. Natakan fick också stöd att bearbeta klassrumsundervisningen tillsammans med studiehandledaren efter lektionernas slut.

Exempel 2

Fadumo, som går år 1 på introduktionsprogrammet språkinträdning i gymnasieskolan, har varit drygt ett år i Sverige. Hon kommer från Somalia och hennes tidigare skolgång har varit splittrad. Hennes matematikgrupp läser enligt kursplanen och kunskapskraven för matematik i årskurs 9. Ämnesläraren i matematik, som även är Fadumos mentor, uppmärksammade att hon inte har förstått olika moment. Mentorn talade då med ämneslärare i andra ämnen och med studiehandledaren. De kom fram till att Fadumo eventuellt var i behov av särskilt stöd i flera ämnen. Mentorn anmälde detta till rektorn som satte igång en utredning. Utredningen visade att Fadumo var i behov av särskilt stöd och skolan skrev sedan ett åtgärdsprogram i nära samarbete med Fadumo. Då Fadumo inte var myndig deltog även hennes vårdnadshavare i arbetet.

ATT DISKUTERA

- Hur fungerar överlämningen av information från den som ansvarar för den inledande bedömningen av en nyanländ elevs kunskaper till dem på vår skola som behöver få denna information? Kan denna rutin förbättras? I så fall, hur?
- Hur gör vi på vår skola för att avgöra hur länge studiehandledningen på modersmålet ska pågå? Vem ansvarar för detta?
- Hur följer vi på vår skola upp studiehandledningen på modersmålet och elevens kunskapsutveckling i olika ämnen?

Studiehandledning på modersmålet

– möjliga modeller

Syftet med stödinsatsen studiehandledning på modersmålet är att använda elevens modersmål som ett redskap i kunskapsutvecklingen i olika ämnen. I en effektiv studiehandledning på modersmålet sker arbetet växelvis på modersmål och på svenska, vilket utvecklar elevens kunskaper i såväl ämnet som i svenska språket. Studiehandledning på modersmålet i ett ämne sker då på modersmålet parallellt med undervisningen i ämnet på svenska. Ämnesord och begrepp på svenska introduceras och i takt med att kunskaperna i ämnet ökar och svenska språket stärks övergår undervisningen alltmer till att ske på svenska.

Ibland ges studiehandledning som förberedelse inför lektioner. Att få chansen att bygga upp en förståelse för ämnet på modersmålet kan ge en större trygghet och fördjupa lärandet. Att få studiehandledning under lektionen i ämnet ses också som positivt av många elever. De som har svårt att ta till sig undervisningen uppskattar att få hjälpen direkt och menar att det spar tid. Ibland ges studiehandledning efter lektionen som repetition av ett visst moment. Modellen för hur och när eleven ska få studiehandledning måste avgöras från fall till fall och anpassas efter undervisningsinnehållet och elevens behov. Alla varianterna kan kombineras för en elev under olika perioder vartefter elevens språk och kunskaper utvecklas.

För att studiehandledaren ska känna till hur undervisningen i ämnet är upplagd och vilket innehåll som ska bearbetas är det viktigt att samarbetet mellan studiehandledaren och läraren fungerar. Det är även viktigt att syftet med studiehandledningen är tydligt. Hur nära samarbetet blir beror ofta på hur mycket studiehandledaren finns på skolan. Det är ofta bra med en inledande kontakt i samband med att extra anpassningar eller särskilt stöd diskuteras och utarbetas. Då kan läraren i ämnet till exempel informera om vad undervisningen ska fokusera på, hur planeringen är upplagd eller vilka läromedel som används. Har studiehandledaren möjlighet att delta i möten med lärarna i de olika ämnena och vara med i klassrummet så gynnar det studiehandledningen.

Även andra modeller kan användas. För att komma fram till vilken modell som passar bäst för en viss elev är det viktigt att skolan inledningsvis bedömer elevens kunskaper. Utifrån bedömningen kan skolan sedan planera undervisningen och studiehandledningen.

Studiehandledning före lektionen

Är eleven flerspråkig är det viktigt att läraren och studiehandledaren integrerar språk och innehåll i undervisningen genom att till exempel sätta in fakta i ett sammanhang som är mer tillgängligt och begripligt för eleven. Elever med begränsat ordförråd i svenska men med goda kunskaper i ämnet har stor nytta av att få förbereda lektionen tillsammans med sin studiehandledare. Studiehandledning före lektionen kan också passa när eleven har stora textmängder att gå igenom. Studiehandledaren kan då sammanfatta innehållet och fokusera på centrala ord och begrepp i sammanhanget och förklara dem med hjälp av modersmålet. På så sätt får eleven en chans att bygga upp förförståelse för ämnet samt lära sig centrala ord och begrepp.

Exempel

Reza, som går i årskurs 9, kom ensam från Afghanistan för knappt två år sedan. I Afghanistan gick han periodvis i en privatskola där han framför allt studerade matematik, biologi, fysik, kemi och språk. Han fick göra ett par avbrott i sin utbildning eftersom kriget kom för nära och man stängde skolan av säkerhetsskäl. I Sverige har Reza delvis gått i förberedelseklass. Sedan nio månader har han matematikundervisning med sin ordinarie undervisningsgrupp. Parallellt med undervisningen får Reza kontinuerligt studiehandledning på modersmålet i matematik. Han har i sin tidigare skolgång fått undervisning om momentet sannolikhet, som man ska nu behandla i matematikundervisningen.

LÄRAREN I ÄMNET MATEMATIK

Läraren ska gå igenom det nya momentet om sannolikhet om två veckor. Han planerar undervisningen utifrån kursplanen i ämnet och tar sedan kontakt med Rezas studiehandledare och ber henne att förbereda en introduktion till momentet.

STUDIEHANDLEDAREN

Studiehandledaren lägger upp en strategi för hur studiehandledningen ska genomföras utifrån lärarens planering och det aktuella läromedlet. Hon väljer ut de centrala delarna i avsnittet utifrån sin kännedom om Rezas kunskapsnivå och funderar på vilka förkunskaper som hon måste försäkra sig om att Reza har. Studiehandledaren bygger även upp en förförståelse för de centrala ord och begrepp som behandlas i det aktuella avsnittet.

Studiehandledning under lektionen

Studiehandledning under lektionen innebär att eleven får handledningen på modersmålet samtidigt som ämnesundervisningen. Detta gynnar samarbetet mellan läraren i ämnet och studiehandledaren och det passar bra när studiehandledningen omfattar både en eller flera elever i samma undervisningsgrupp, i och med att det kan tillföra ett flerspråkigt perspektiv till ämnesundervisningen. Det ger även studiehandledaren möjlighet att fånga upp elevernas behov direkt. Har eleven fått förståelse genom studiehandledning innan lektionen, så kan studiehandledaren bekräfta centrala ord och begrepp samtidigt som ämnesläraren går igenom avsnittet.

Vid enstaka genomgångar av ett moment kan studiehandledaren hålla genomgången på modersmålet parallellt med att ämnesläraren gör det på svenska i den övriga klassen. Det sättet att arbeta fungerar bäst om studiehandledaren och läraren i ämnet tillsammans har planerat genomgångens upplägg.

Exempel

Henk, som går i årskurs 9, bor i Sverige sedan fem månader. Han kommer från Nederländerna och kunde förutom flamländska också engelska, tyska och franska när han kom till Sverige. Henk lär sig svenska snabbt och hänger med relativt väl i alla ämnen, inte minst tack vare att lärare och elever stöttar honom via engelska och att han har åldersadekvata kunskaper i matematik. Han går sedan en tid tillbaka, på heltid, i sin ordinarie undervisningsgrupp med svenska elever och får studiehandledning på modersmålet en timme i veckan.

LÄRAREN I ÄMNET MATEMATIK

Genom den inledande bedömning som gjordes i samband med Henks ankomst till Sverige så känner läraren till hans förkunskaper och är medveten om att svårigheterna enbart beror på språket. Vid korta genomgångar deltar studiehandledaren och förklarar innehållet direkt för Henk. Vid längre genomgångar informerar läraren studiehandledaren om genomgångens innehåll och upplägg.

STUDIEHANDLEDAREN

Förutom att hjälpa Henk direkt i klassrummet i samband med korta genomgångar, har han förberett längre genomgångar som han håller i på egen hand. Även vid vissa längre genomgångar är studiehandledaren med in klassrummet och stöttar Henk med att befästa centrala ord och begrepp.

Studiehandledning efter lektionen

Studiehandledning efter lektionen används för att repetera och fördjupa det som eleven har undervisats om i ett ämne. Studiehandledaren är medveten om vilka kunskapskrav som minst ska uppnås i ämnet och stöttar eleven genom de delar som bedöms vara viktiga för att eleven ska lyckas. Studiehandledning på modersmålet efter lektionen passar elever som har kommit längre i sin utveckling av svenska språket. Genom att eleven deltar i undervisningen får hon eller han pröva om det svenska språket bär och sedan kan lektionen följas upp under studiehandledningstiden.

Studiehandledaren och läraren i ämnet stämmer av med varandra vad som behöver repeteras och hur eleven går framåt mot att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås. Ju äldre eleven är desto större ansvar tar hon eller han för att själv bevaka vad som behöver gås igenom med studiehandledaren. Det är dock viktigt att ämnesläraren tydligt kommunicerar vilka delar som är viktiga för elevens måluppfyllelse samt vad syftet med studiehandledningen är.

Exempel

Lin, som går i årskurs 8, har varit två år i Sverige. Hon kommer från Kina där hon har gått i skolan sedan hon var fem år. Hon har gjort stora framsteg på kort tid i alla ämnen tack vare mycket stöd och höga förväntningar hemifrån. Hennes modersmål är mandarin, ett språk som är väldigt olik svenska inte minst uttalsmässigt. Hon utvecklar sin svenska i snabb takt, men upplever att det svenska uttalet är svårt, vilket påverkar hennes hörförståelse och hennes förmåga att uttrycka sig i tal. Hon upplever också att undervisningen är annorlunda än i hemlandet och har svårt med vissa arbetssätt, men hon vill gärna delta i lektionerna och försöka klara sig själv. I ämnet matematik har hon avancerade kunskaper.

LÄRAREN I ÄMNET MATEMATIK

Läraren går igenom centrala begrepp och undervisar om studieteknik för att ge Lin strategier för sitt lärande.

STUDIEHANDLEDAREN

Studiehandledaren och eleven bearbetar tillsammans moment och utgår då ifrån det läraren i ämnet och eleven har ringat in som viktigt. Studiehandledaren var även delaktig i att bedöma Lins kunskaper i samband med att hon kom till Sverige

och känner till Lins förkunskaper. Studiehandledaren och eleven resonerar och jämför undervisning och arbetssätt i hemlandet med hur det är i Sverige.

Språkverkstad eller studiestuga

Skolor kan till exempel organisera olika typer av så kallade språkverkstäder eller studiestugor. De kan vara schemalagda på bestämda tider eller erbjudas som öppen verksamhet för många eller samtliga elever på skolan. Då kan det ses som den ledning och stimulans som erbjuds samtliga elever.

Att en elev deltar i språkverkstad eller studiestuga behöver alltså inte alltid utgå ifrån att hon eller han har behov av extra anpassningar eller särskilt stöd. I en språkverkstad eller studiestuga är det vanligt att studiehandledare arbetar tillsammans med lärare i svenska som andraspråk och lärare i olika ämnen.

Då flera personalkategorier ska samverka kring en elevs lärande är det viktigt att var och ens ansvar blir tydligt. Det behöver också tydligt framgå vem som har samordningsansvar i språkverkstaden eller studiestugan så att de olika delarna fungerar väl tillsammans och tar sin utgångspunkt i elevens behov av stöd. Om verksamheten ska kunna möta flera olika elevers behov på ett flexibelt sätt kan det finnas behov av flera studiehandledare på plats. Undervisning i språkverkstaden eller studiestugan kan på så sätt ske växelvis på svenska och på elevens modersmål.

ATT DISKUTERA

- Hur avgör vi vilken modell av studiehandledning på modersmålet som är mest lämplig för en elev?
- Hur använder vi lärares och studiehandledares respektive kompetenser i arbetet med att stödja elevers utveckling och lärande?
- Finns det behov av att pröva andra modeller för studiehandledningen? Vad krävs för att detta skulle bli möjligt?

Studiehandledning på modersmålet i olika ämnen

Undervisningen i skolan ska planeras och genomföras utifrån respektive läroplan. Studiehandledning på modersmålet kan bli ett effektivt stöd om den planeras och genomförs med utgångspunkt i elevens behov och lärarens planering i det aktuella ämnet. Studiehandledaren behöver därför vara insatt i kurs- eller ämnesplaner och kunskapskraven för det eller de ämnen som hon eller han handleder i.

Kurs- och ämnesplaner

Skolans kurs- och ämnesplaner anger vad det aktuella ämnet ska bidra med i elevens utbildning, och består av tre delar: syfte, centralt innehåll och kunskapskrav. I syftet anges vad undervisningen i ämnet ska syfta till och vilka förmågor som undervisningen ska ge eleven förutsättningar att utveckla. Det centrala innehållet anger vad undervisningen ska behandla för att eleverna ska kunna utvecklas i riktning mot ämnets syfte och kunskapskraven används för att bedöma elevens kunskaper. De beskriver vad eleven kan för olika betygsteg och hur detta går att iakttä.

Alla ämnen har sina språkliga särdrag och de språkliga aspekterna ska behandlas i undervisningen, det framgår i kurs- och ämnesplanerna. Ämnesspråket introducerar eleverna i den sociala gemenskapen med de som kan ämnet, och lärare i ämnet utmanar eleverna i att tänka, tala och skriva som till exempel biologer, historiker eller elektriker.¹⁷

Studiehandledning på modersmålet i olika ämnen fordrar en god inblick i det som är karaktäristiskt för ämnet både vad gäller innehåll och språkbruk. Studiehandledaren behöver också vara insatt i det aktuella ämnets kurs- eller ämnesplan. En del ämnen i svensk skola skiljer sig också från motsvarande ämne i andra länders utbildningssystem. Elevens tidigare upplevelser av undervisningen i ämnet kan påverka hur hon eller han förstår undervisningen i Sverige. Genom att vara insatt i dessa skillnader kan studiehandledaren stötta elevens introduktion i ämnet.

17. Olvegård (2006), se även Skolverket (2012a) och Skolverket (2012b).

Varje ämne använder som sagt språket på sitt specifika sätt. Olika ämnens texter kan ha skilda funktioner och olika uppbyggnad. I vissa ämnen är det till exempel vanligt att använda beskrivande eller förklarande texter, medan det i andra ämnen kanske är vanligare med berättande eller instruerande texter. Det är stor skillnad på att läsa eller skriva en berättelse och att läsa eller skriva en laborationsrapport. För att klara sådana utmaningar behöver eleven få undervisning om de olika texternas funktion, innehåll och uppbyggnad.

I många ämnen är skolspråket skriftligt och mer abstrakt. Det kan behandla ett innehåll som är helt okänt för eleven och som kanske beskriver en företeelse som förekommer någon helt annanstans i världen. Författaren till texten är inte närvarande och det går därför inte att ställa frågor om man inte förstår.

Skolspråk i några olika ämnen

Det är också stor skillnad mellan det vardagsspråk man använder med kamrater eller hemma i sin familj och det skolspråk som används i undervisning och läro-medel. I ämnet matematik finns det till exempel en hel del begrepp som eleverna också använder i vardagsspråket, men då med en annan betydelse, vilket kan leda till felaktiga associationer. Exempel på sådana begrepp är volym, förlängning eller godtycklig.¹⁸ I många ämnen används också metaforer och exempel ur vardagen för att konkretisera uppgifter. Dessa är kulturbundna och kan därför vara okända för de flerspråkiga eleverna. Räkneexempel med spelkort är till exempel vanliga i svenska matematikböcker, men kan vara en okänd företeelse för elever med annan bakgrund.

I biologi, fysik och kemi använder man ofta definitioner och klassifikationer av olika slag och de texttyper som eleven läser och skriver inom ramen för ämnena är främst rapporter och förklaringar. Viktiga språkliga uttrycksformer är bilder och modeller, symboler, tabeller, grafer och diagram. Uppgifter och förklaringar i ämnena är långa med en tät textmassa och med många abstrakta begrepp som man måste kunna för att förstå sammanhanget.

Geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap i sin tur innehåller ofta berättande, beskrivande eller argumenterande texter. Ämnena kräver att eleven ska kunna beskriva, förklara, analysera, tolka och värdera. Ett jämförande

18. Löwing & Kilborn (2008).

perspektiv och ett kritiskt förhållningssätt är viktigt i ämnena. Det kan vara främmande för elever från en annan skolkultur som kanske har fått lära sig fakta utan att värdera den. Att handleda inom dessa ämnen innebär i hög grad att sätta in ny kunskap i ett större sammanhang i och med att nyanlända elever vanligtvis inte har fått undervisning i historia eller samhällskunskap ur ett svenskt perspektiv tidigare.

De ämnen som är mer praktiska till sin natur, till exempel slöjd eller bild, innebär ofta att eleverna möter instruktioner och förklaringar av rutiner och arbetssätt, säkerhetsåtgärder och liknande. Att introducera eleverna i ämnet med hjälp av studiehandledning på modersmålet kan skapa trygghet hos både lärare och elev. Förutom de färdigheter som eleverna lär sig i ämnena ska de också bland annat kunna resonera och förklara, utveckla och pröva idéer samt motivera sina val.

Studiehandledning ur ett interkulturellt perspektiv

I studiehandledningen behandlas det aktuella ämnet ur ett interkulturellt perspektiv genom att studiehandledaren tillsammans med eleven identifierar sådana delar av ämnet där kulturella faktorer har betydelse för elevens fortsatta lärande. Det kan till exempel vara att eleven tidigare har fått undervisning kring något moment på ett annat sätt än i svenska skolan. Studiehandledaren kan också stötta elevens lärande genom att koppla ett ämnesinnehåll till området där eleven har sitt ursprung för att vidga förståelsen för ämnesinnehållet i Sverige. Elevens referensramar kan därigenom bidra till ökad förståelse och stärka inläringen.

Studiehandledaren är en viktig länk mellan elevens tidigare erfarenheter av skolan och den undervisning och skolkultur som eleven möter i Sverige. Hon eller han kan bidra till att skapa en helhet kring eleven och ge möjligheten att använda elevens alla språkliga och kulturella verktyg för lärande. Studiehandledaren kan även vara en viktig resurs i utvecklingssamtal med elev och vårdnadshavare. Med sina kunskaper om ämnet och dess kurs- eller ämnesplan kan studiehandledaren ge ett djup i samtalet genom att förklara ämnets syfte och hur elevernas kunskaper bedöms tillsammans med läraren.

ATT DISKUTERA

- Vilka ämnen får våra elever vanligtvis studiehandledning i på sitt modersmål? Vad beror det på?
- Finns det elever som behöver studiehandledning på modersmålet även i andra ämnen? Vad kan vi i så fall göra på vår skola eller i kommunen för att kunna erbjuda dem det?
- Hur samverkar lärare och studiehandledare på vår skola i arbetet med att stödja elevernas språk- och kunskapsutveckling i olika ämnen?
- Hur påverkar språkdragen i olika ämnen studiehandledningen på modersmålet?
- Hur arbetar vi på vår skola med undervisning och studiehandledning på modersmålet utan att förenkla uppgifterna?
- Vad av det vi gör i arbetet med att undervisa och handleda eleverna är riktigt bra? Finns det något som inte fungerar lika bra? Vad kan vi göra för att det ska fungera bättre?

Studiehandledaren

Att vara studiehandledare är inte detsamma som att vara modersmålslärare och därför används här begreppet studiehandledare för den som ger handledning på modersmålet i andra ämnen än ämnet modersmål. En modersmålslärare undervisar med utgångspunkt i kurs- eller ämnesplanen för modersmål medan en studiehandledare utgår ifrån kurs- eller ämnesplanerna i olika ämnen.

Vissa elever har fått sin tidigare undervisning på ett annat språk än sitt modersmål och i dessa fall kan det vara en fördel att studiehandledaren handleder på det språket.

Få studiehandledare har sådana ämneskunskaper att de kan handleda i skolans samtliga ämnen. Att organisera arbetet i "ämnesblock", det vill säga att studiehandledaren ger handledningen i flera närliggande ämnen, underlättar både rekryteringen och kompetensutvecklingen av studiehandledare. Det ger också en rimlig arbetssituation för handledaren.

Studiehandledning är inte enbart ämnesundervisning på modersmålet utan rymmer fler aspekter, till exempel språklig medvetenhet kring skillnader och likheter mellan svenska och modersmålet samt kulturella faktorer i ämnesundervisningen. En studiehandledare behöver också kunna avgöra i vilken omfattning modersmålet ska användas i handledningen och hur ämnesspråket ska bearbetas.

Effektiv studiehandledning – faktorer i handledarrollen som påverkar

Vare sig i skollagen eller i förordningar finns några krav angivna för vilken utbildning eller kompetens en studiehandledare ska ha. Det är rektorn som bedömer om en person är lämplig som studiehandledare. I det här avsnittet följer en genomgång av några faktorer som kan påverka studiehandledningsinsatsen positivt.

Studiehandledaren behärskar modersmålet

Det är viktigt att studiehandledaren behärskar det språk som eleven får studiehandledning på, antingen modersmålet eller det skolspråk eleven tidigare har undervisats på. Hon eller han behöver också ha kännedom om det skolsystem som

eleven har gått i och veta hur undervisningen i ämnet genomförs där för att kunna jämföra med ämnesundervisningen i Sverige.

Studiehandledaren har en utvecklad språklig medvetenhet

Studiehandledaren behöver kunna reflektera över modersmålet i relation till undervisningsspråket. Hon eller han behöver också behärska centrala ord och begrepp i ämnet på både modersmålet och på svenska. Utifrån detta planerar studiehandledaren hur växlingen bäst sker mellan språken i handledningen av eleven.

Studiehandledaren är pedagogiskt kunnig

Studiehandledaren behöver vara didaktiskt medveten och kunna tillämpa olika pedagogiska arbetsmetoder. Hon eller han behöver också sätta sig in i hur ämnesundervisningen går till i svenska skolan både generellt och för den individuella eleven för att kunna bedöma vad som är viktigt att handleda kring och hur arbetet kan läggas upp.

Studiehandledaren är förtrogen med svensk skola

Det är viktigt att studiehandledaren har god kännedom om det svenska skolsystemet och vilka ramar som gäller för den skolform hon eller han verkar i. Hon eller han behöver vara insatt i läroplan, kurs- eller ämnesplaner samt ha goda kunskaper om individinriktade stödinsatser.

Studiehandledaren är målfokuserad

Studiehandledaren behöver veta vilka mål eleven ska utvecklas mot och vilka kunskapskrav eleven minst ska uppnå. Utifrån dessa mål och krav planerar hon eller han handledningen tillsammans med eleven och läraren i ämnet. Studiehandledaren behöver även känna till vilka förkunskaper som krävs för att eleven ska förstå ett visst avsnitt i ämnet.

Studiehandledaren är ämneskunnig

För att kunna studiehandleda elever i olika ämnen är det önskvärt att studiehandledaren har kunskaper i de ämnen hon eller han ska handleda i.

I de flesta av landets kommuner och skolor finns elever som talar olika språk och har varierande behov av studiehandledning på modersmålet. För att studiehandledning på modersmålet ska bli en framgångsrik stödinsats är det önskvärt att studiehandledaren uppfyller kriterierna ovan. Men både huvudmän och skolor vittnar om svårigheterna att hitta lämpliga studiehandledare och tillräckligt under-

lag för attraktiva tjänster. En lösning på problemet kan vara utökad samverkan och samordning hos en huvudman eller i en kommun, ett län eller en större region. Tillsammans kan parterna identifiera lämpliga studiehandledare och erbjuda gemensam kompetensutveckling.

Exempel på utmaningar och framgångsfaktorer

Att organisera för studiehandledning på modersmålet är en komplex uppgift som kan innebära stora utmaningar för skolor och huvudmän. En svårighet kan vara att personer ur olika yrkeskategorier och med olika anställningsförhållanden behöver samverka för att studiehandledningen ska bli effektiv. I vissa fall är studiehandledare anställda på en skola, i andra fall finns en central enhet i kommunen eller hos huvudmannen där studiehandledare är anställda och där skolor får beställa studiehandledning efter behov.

Om en studiehandledare är anställd centralt kan hon eller han ha uppdrag på flera olika skolor och det kan innebära att det blir svårt för studiehandledaren och läraren i ett ämne att mötas. Det kan dessutom vara en utmaning för skolorna och huvudmännen att få tag i studiehandledare med den kompetens som behövs, det vill säga en studiehandledare som behärskar både det aktuella språket och ämnet.

Andra faktorer som ställer stora krav på organisering och planering av studiehandledningen är till exempel att många skolor har elevgrupper med flera språk, men där någon eller några språkgrupper bara har ett fåtal elever. Enskilda elever kan dessutom behöva studiehandledning i ett eller flera ämnen och stödbehovets omfattning kan också variera. Det kan bli svårt att lägga ett schema så att eleven får tillgång till studiehandledning utan att hon eller han behöver gå ifrån den ordinarie undervisningen i för stor utsträckning. Trots dessa utmaningar är det förstås angeläget att skolor och huvudmän strävar efter att insatsen genomförs på ett medvetet och välplanerat sätt.

Som tidigare beskrivits räknas studiehandledning som en form av extra anpassningar när stödet endast behövs i begränsad omfattning och under en kortare period. När en utredning om särskilt stöd visar att eleven är i behov av studiehandledning under en längre period ska ett åtgärdsprogram utarbetas där elevens stödbehov beskrivs. För att tillgodose behoven på ett tillfredsställande sätt är det viktigt att studiehandledaren så långt det är möjligt samarbetar med läraren i ämnet eller ämnena. Studiehandledarens ansvar blir då att ge eleven ett adekvat stöd enligt det beslutade åtgärdsprogrammet, medan ämnesläraren ansvarar för undervisningen i ämnet, bedömer elevens kunskaper och – i årskurser där betyg sätts – även sätter betyg.

Skolor som har kommit långt i arbetet med att organisera och genomföra studiehandledning på modersmålet kännetecknas ofta av följande framgångsfaktorer:

- att den föregås av en bedömning av elevens språk- och ämneskunskaper,
- att insatserna anpassas efter elevens förutsättningar och behov,
- att skolan har kompetens om flerspråkighet,
- att studiehandledaren och elevens lärare samverkar, och
- att undervisningen ges växelvis på elevens modersmål och på svenska, för att eleven ska utveckla verktyg för sitt eget lärande.

För att utveckla hur studiehandledning på modersmålet organiseras på en skola är det bra att utgå ifrån de flerspråkiga elevernas kunskapsresultat och sedan rikta in sig på det som behöver förbättras. Om studiehandledarna är anställda centralt hos huvudmannen behöver utvecklingsarbetet ske i samarbete med denna centrala enhet så att man kan arbeta gemensamt med det man vill förbättra. Det kan till exempel vara att skolans personal får kompetensutveckling i flerspråkighet och språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt. Rektorn, lärarna och studiehandledarna behöver vara överens om vad man ska uppnå med studiehandledningen och hur den ska genomföras.

Att skapa förutsättningar för att utveckla en effektiv studiehandledning är alltså en viktig uppgift. Det handlar om att göra det möjligt för lärare och studiehandledare att tillsammans planera studiehandledningen utifrån den enskilda elevens förutsättningar och behov.

ATT DISKUTERA

- Hur löser vi det när viss kompetens saknas? Hur ser samarbetet ut med andra skolor?
- Jämför förhållandena på vår skola med listan över exempel på framgångsfaktorer. Vad stämmer överens? Finns det något som inte stämmer? Vad kan vi göra för att förändra det?
- Hur skulle arbetet med att organisera och genomföra studiehandledning på modersmålet kunna utvecklas på vår skola?

Referenser

Skollagen 2010:800.

Gymnasieförordningen (SFS 2010:2039).

Skolförordningen (SFS 2011:185).

Lgr11, förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

Lgrsär11, förordningen (SKOLFS 2010:255) om läroplan för grundsärskolan.

Lspec11, förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

Lsam11, förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

Lgy11, förordningen (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan.

Lgysär13, förordningen (SKOLFS 2013:148) om läroplan för gymnasiesärskolan.

Axelsson, Monica, LennartsonHokkanen, Ingrid & Sellgren, Marina (2002). *Den röda tråden – Utvärdering av Stockholms stads storsatsning målområde, språkutveckling och skolresultat*. Stockholm: Språkforskningsinstitutet.

Gibbons, Pauline (2006). *Stärk språket, stärk lärandet*. Stockholm: Hallgren och Fallgren.

Gibbons, Pauline (2013). *Lyft språket, lyft tänkandet. Språk och lärande*. Stockholm: Hallgren och Fallgren.

Löwing, Madeleine & Kilborn, Viggo (2008). *Språk, kultur och matematikundervisning*. Lund: Studentlitteratur.

Olvegård, Lotta. (2006). *Vad händer i skolans historieböcker? En undersökning om innehåll och språkliga lärobokstexter i historia*. Specialarbete. Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.

Skolinspektionen (2009). *Utbildning för nyanlända elever – rätten till en god utbildning i en trygg miljö*. Rapport 2009:3.

Skolverket (2012a). *Greppa språket! Ämnesdidaktiska perspektiv på flerspråkighet.*

Skolverket (2012b). *Få syn på språket.*

Skolverket (2013). *Introduktionsprogrammet språkintrödn.*

Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2014:40). *Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram.*

Vetenskapsrådet (2012). *Flerspråkighet, en forskningsöversikt.* Rapport 5:2012.

Viberg, Åke (1996). "Svenska som andraspråk i skolan": I: Hyltenstam, K. (red.) *Tvaspråkighet med förhinder. Invandrar- och minoritetsundervisning i Sverige.* Lund: Studentlitteratur.

Studiehandledning på modersmålet kan vara ett sätt att stödja elevers kunskapsutveckling i olika ämnen samtidigt som de lär sig det svenska språket. Syftet med det här stöd-materialet är att stödja dem som arbetar med att organisera och genomföra studiehandledning på modersmålet. Det syftar också till att fördjupa förståelsen kring flerspråkiga elevers lärande och visa på hur man kan ge studiehandledning på modersmålet för att stödja elevers kunskapsutveckling.

Materialet vänder sig i första hand till rektorer, lärare och studiehandledare i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan samt gymnasieskolan och gymnasie-särskolan. Materialet kan även vara av intresse för övriga som arbetar med elever som har ett annat modersmål än svenska.

Materialet är reviderat under hösten 2015.

Skolverket

www.skolverket.se